

освіта XXI століття). 6. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: монографія / М.І. Панов (кер. авт. кол.), Л.М. Георасіна, О.Г. Данильян та ін.; за заг. ред. Л.М. Герасіної, О.Г. Данильяна – Х.: Право, – 2008. – 320 с. 7. Кальниш Ю. Розвиток громадянського суспільства в Україні: відповідність європейським стандартам / Ю. Кальниш // Віче. – 2009. – № 20. – С. 7–8. 8. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник / В.М. Шаповал. – К.: АртЕк, Вища шк., 1998. – 264 с. 9. Конституції нових держав Європи та Азії / Упор. С. Головатий. – К.: Укр. правн. фундація. – Вид-во «Право», 1996. – 544 с. 10. Гелей С.Д. Політико-правові системи світу: навч. посіб. / С.Д. Гелей, С.М. Рутар. – К.: Знання, 2006. – 668 с. 11. Рутар С. Чи потрібна Україні нова Конституція? (колізії та прогалини чинної Конституції) / С. Рутар / мат. Міжнар. наук.-практ. конф.: «Україна та Польща у вимірі незалежності (1918–2008 рр.)» – Львів: ЛУБП 2008. – С. 259–262. 12. Народна конституція. Обговорюємо проект конституції Президента України Віктора Ющенка. 13. Курбатов С. Чому українські університети відсутні у світових табелях про ранги, або як відрізнити Шанхайський рейтинг від рейтингу «Таймс». / С. Курбатов, А. Кашин // День – 2010. – № 24–25, 12–13 лютого 2010. 14. Корнієвський О. Професійні спілки в умовах спільних трансформацій / О. Корнієвський // Політичний менеджмент – 2008. – № 6. 15. Ткаченко В. До Європи – «латиноамериканським шляхом»? / В. Ткаченко // Віче. – 2009. – № 16. 16. Фрідман М. Капіталізм і свобода / Мільтон Фрідман; пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. – 320 с. 17. Грабовський С. Кого підтримує «соціологічна фікція»? / Сергій Грабовський // День. – 2009, 2 липня.

УДК: 322:324(477)

Уляна Яцишин

Національний університет «Львівська політехніка»

РОЛЬ ЦЕРКВИ І ДУХОВЕНСТВА У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

© Яцишин У., 2011

Проаналізовано мотивацію, прояви та наслідки інтересу Церкви і духовенства до виборчого процесу в сучасній Україні, яка розглядає різні способи використання релігійного чинника політиками у передвиборчій час.

Ключові слова: релігія, Церква, духовенство, релігійний фактор, Україна, виборчий процес, політики.

Uljana Jacyshyn

THE ROLE OF CHURCH AND CLERGY IN THE ELECTORAL PROCESS OF UKRAINE

In this article author analyses the motivation, manifestation and consequences of the interest of Church and clergy to the electoral process in Ukraine. She considers the different methods of applying the religious factor by politicians in pre-election time.

Keywords: religion, Church, clergy, religious factor, Ukraine, electoral process, politicians.

Аналіз ролі Церкви у виборчому процесі має велике теоретичне та практичне значення, оскільки сучасному українському суспільству притаманне спрощене розуміння державно-церковних відносин та значення Церкви для формування громадянського суспільства, що проявляється у спробах інструментального використання Церкви учасниками передвиборчих

перегонів, політизації церковного життя, подекуди ворожого ставлення до суспільної діяльності духовенства і його ініціатив.

Ця проблема є малодослідженою і фрагментарною. Деякі особливості функціонування Церкви в українському суспільстві, проблема державно-церковних відносин в Україні знаходять своє відображення в “Академічному релігієзнавстві” під редакцією А. Колодного, публікаціях В. Бондаренка, І. Гаваньо, В. Єленського та В. Климова. У колективній праці І. Кураса, М. Рибачука, М. Киришко та П. Фещенка розкривається питання церковно-партійної взаємодії з залученням прикладів із виборчого процесу сучасної України.

Мета роботи – комплексно проаналізувати проблему ролі Церкви у виборчому процесі.

Після здобуття Україною незалежності та виходу низки українських християнських Церков з підпілля або з-під опіки Російської Православної Церкви, посилювався інтерес українських науковців до проблеми місця Церкви та релігії у суспільному житті народу. Цей інтерес актуалізувався у зв'язку із міжконфесійними конфліктами та активізацією Церков і духовенства під час виборчих перегонів політиків. У цьому випадку у виборчому процесі проявлялися різні, переважно негативні тенденції, що існували в міжконфесійному і політичному середовищі та у сферах їх перетину. Для переважної більшості християнських Церков це стало стимулом до пошуку міжконфесійного порозуміння та окреслення власної, специфічної ніші у суспільному середовищі, власного образу, не заплямованого політичними баталіями.

Церква – це духовний феномен. Проте аналіз ролі Церкви у виборчому процесі потребує розгляду Церкви як суспільної інституції. З огляду на це, тут ми розуміємо Церкву у значенні, запропонованому А. Колодним, а саме, як “...самоврядне об'єднання віруючих, яке склалося на основі спільності релігійних уявлень та особливостей культової діяльності”. Для Церкви є характерним професійне священство, ієрархічне управління, поділ на духовенство та мирян [1, с. 190]. У цьому дослідженні ми використовуємо поняття “Церква” для означення християнських релігійних організацій, насамперед тих, що представляють українське православ'я та католицизм. Це пов'язано із укоріненою думкою про те, що Україна є православною, рідше – християнською державою. Західну Україну найчастіше пов'язують із домінуванням греко-католицизму. Враховуючи такі стереотипні уявлення про релігійні орієнтації переважної більшості населення країни, значна частина якого є потенційним електоратом, учасники передвиборчих перегонів схильні декларувати свою належність до однієї з традиційних українських християнських конфесій (УПЦ КП, УПЦ МП, рідше, УГКЦ та УАПЦ).

Участь Церкви у виборчому процесі є зовнішнім проявом комплексу складніших взаємовідносин – політико-релігійних. З цим пов'язана низка проблем, що знаходяться на перетині цих двох сфер суспільного життя. Вони виходять за межі державно-церковних взаємовідносин. Йдеться про укладання шлюбів та поховання померлих, добродійність, захист суспільної моралі (на телебаченні, масових акціях, приватному житті) тощо.

Релігія тісно пов'язана із суспільним життям, вагомою складовою якого є політика. Політика – вид людської діяльності, суть якої полягає в отриманні та утриманні влади, насамперед державної [10, с. 280]. Через це, участь духовенства у політичній діяльності часто розглядається громадськістю як боротьба за владу, бажання відстояти вузькі матеріальні інтереси, а не прояв патріотизму чи намагання поширити християнські принципи моралі на політичну сферу життя суспільства. Необхідно зазначити, що до суспільно-політичної діяльності духовенство часто спонукає прагнення наповнити суспільно-політичну сферу життя суспільства моральним компонентом. Історія показує, що певні обставини вимагали від політичних та громадських діячів перегляду та послаблення морального контролю над рішеннями та діями. Такими обставинами в Західній Україні була війна, національно-визвольні змагання та не меншою мірою вибори.

Ми погоджуємося із думкою В. Бондаренка про те, що роль релігії в сучасному українському суспільстві полягає у створенні морального клімату: “... політика завжди потребує коригування

мораллю та здоровим глуздом, українська ж політика потребує цього величезною мірою” [2]. Інституції та процедури не мають змоги переконати людей діяти в політичній площині згідно з моральними принципами, етикою. Солідарність та справедливість – ті дві категорії, які століттями продукуються християнською теологією. Враховуючи такі міркування, перед релігією (індивідуальною релігійністю та релігією в її інституційному вимірі) по відношенню до політики постають дві функції: 1) критична (критичне, реалістичне бачення суспільних вад сучасності); 2) конструктивна (внесення у політику нового бачення проблем та шляхів їх подолання) [2]. Ми вважаємо за доцільне додати, що Церква, яка виконує просвітницьку та виховну функції, надаючи особі в процесі її соціалізації комплекс морально-етичних орієнтирів та формуючи в людини специфічне світобачення, залишається важливим елементом приватного життя особи і переноситься в її публічне життя: вона виконує функцію стримування (від помилкових з моральної та християнської точок зору рішень, таких як насильство і корупція) та спонування (до добродійності, сумлінності, відповідальності, відкритості).

Роль Церкви у виборчому процесі зумовлена існуючою в країні моделлю державно-церковних відносин. Модель державно-церковних відносин визначає спосіб, шляхи, інтенсивність взаємодії Церкви з державою. У кожній окремій країні вони є різними. Кожна модель, окрім спільних загальних характеристик, має власні особливості реалізації, що залежать від багатьох чинників. Загалом виділяють політичні (політичний устрій, чинники внутрішньополітичного та зовнішньополітичного порядку), соціальні (характер суспільних відносин) та історичні (історичні традиції, що є відмінними у різний історичний період) детермінанти державно-церковних відносин [1, с. 598]. Для прикладу, в умовах радянської реальності відокремлення Церкви від держави фактично означало активне втручання держави у внутрішні справи Церкви і повну безпомічність останньої у захисті своїх прав та інтересів [7, с. 83]. Конституція України проголошує: “Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви” [8, с. 9]. Ця норма покликана на законодавчому рівні розмежувати сфери впливу цих двох інституцій (Церкви та держави), вийти з рівня суб’єкт-об’єктних відносин на рівень партнерських, взаємно незалежних стосунків. Проте часто ми можемо спостерігати, що Церкви та релігійні організації сьогодні не відчують сприяння своєму розвитку з боку держави, залишаються залежними від чиновницького апарату [5, с. 86].

Українське законодавство декларує рівне ставлення до усіх Церков та релігійних організацій. Визнаючи право особи на вільний вибір віросповідання та проведення релігійної практики, деякі українські релігієзнавці та богослови (православні та греко-католицькі) говорять про необхідність надання певних пільг та переваг на державному рівні тим християнським Церквам України, які зробили значний внесок в українське державотворення. Насамперед йдеться про співпрацю в соціальній та освітній сферах [3, с. 247; 4, с. 57]. На думку цих дослідників, традиційними необхідно вважати конфесії: УПЦ КП, УПЦ МП, УАПЦ та УГКЦ. Головною метою діяльності держави у міжконфесійному середовищі повинно бути сприяння українському киевоцерковному екуменізму, що є значним кроком у подоланні міжконфесійних розбіжностей [4, с. 57].

Політики, які не є компетентними у справах міжцерковних взаємовідносин, мають спрощений погляд на шляхи подолання міжконфесійних суперечностей. Вони часто проголошують тези про необхідність об’єднання українського православ’я в єдину Помісну Православну Церкву або ж надання особливого статусу єдиній “канонічній” УПЦ МП. Ці лозунги носять декларативний характер і часто маскують спроби маніпуляції суспільними настроями і почуттями віруючої частини електорату.

Втручання політиків у міжконфесійні справи викликає інтерес самих Церков до політики. На позицію Церква у політичній сфері життя суспільства, на рівень та інтенсивність політичної активності духовенства, церковно-партійної взаємодії у виборчому процесі впливають чинники, які умовно можна поділити на зовнішні, по відношенню до Церкви, та внутрішньоцерковні. До зовнішніх чинників зараховуємо законодавство, зокрема виборче, форму державно-церковних відносин, способи передвиборчої боротьби головними суб’єктами політики, рівень політичної

культури народу. До внутрішньоцерковних чинників зараховуємо документи, особисту позицію церковної ієрархії та духовенства, рівень політичної культури духовенства.

Політична активність або пасивність церковної ієрархії, окремих церковних діячів виникає переважно як відповідь на певний зовнішній подразник і відповідає певним інтересам. До причин політичної активності Церкви, участі духовенства у виборчому процесі можна зарахувати прагнення досягти такої моделі державно-церковних відносин, за якої Церкві б надавався статус активного чинника, здатного впливати на прийняття державних рішень. В ідеальному вигляді є – це прагнення впровадження християнських принципів моралі безпосередньо в політику, державні структури.

Виборчий процес в Україні продемонстрував, що мотивом політичної активності духовенства може бути досягнення певних цілей політичного характеру. Як для елемента громадянського суспільства, для Церкви характерною є присутність виробленої системи політичних цінностей, прагнень, пріоритетів, які мають віднайти свою практичну реалізацію. Вони мають ідейно-ціннісний характер і можуть бути пов'язані з бажанням розвитку громадянського суспільства, демократичних перетворень в країні тощо. Не менш вагомим у перші роки української незалежності був матеріальний інтерес: відстоювання права на майно та культові споруди, права на землю для побудови нових споруд культового призначення.

Важливо відзначити, що інтерес Церкви до політики спричинений також прагненням відстояти ті інтереси Церкви, що безпосередньо стосуються її діяльності: захист Церкви від тиску державних чинників; безперешкодне провадження освітньої, просвітницької, благодійницької діяльності; захист моральних основ суспільного життя.

Церква долучається до політичної діяльності, зокрема, до виборчого процесу різними шляхами. Згідно з законом “Про свободу совісті та релігійні організації”: “Релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувують кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів” [6, с. 5]. Як громадяни країни священники не позбавляються права брати участь у політичному житті [6, с. 5], проте у законодавстві України не виписані механізми участі духовенства у виборчому процесі, а тому залежно від політичної ситуації та позиції тієї чи іншої Церкви роль Церкви у виборах зазнає певних видозмін. З огляду на це, ми можемо констатувати існування безпосередньої та опосередкованої участі духовенства у виборчому процесі. Безпосередня участь проявляється через балотування духовенства до рад різних рівнів, участь духовенства у складі політичних партій. Опосередкована участь Церкви у виборчому процесі проявляється як підтримка діяльності певних політичних партій та критика діяльності й програмних засад інших, участь духовенства у масових заходах, організованих учасниками передвиборчих перегонів. Отже, використання релігійного чинника у виборчому процесі має сенс та ефективність на етапі формування списків кандидатів на виборні посади та під час проведення передвиборчої агітації.

Незалежно від того, чи Церква свідомо, чи мимовільно стає суб'єктом передвиборчої боротьби, є підстави говорити про наявність в українському виборчому процесі релігійного чинника впливу на електорат та державотворчі процеси загалом. Під релігійним чинником ми зрозуміємо комплекс явищ та процесів, що відбуваються в суспільстві і пов'язані з діяльністю релігійних інституцій; а також релігію як духовне явище, здатне впливати на бачення світу та усвідомлення віруючими свого місця у ньому. Релігійний чинник у виборчому процесі проявляється, зокрема, у використанні релігійної або міжконфесійної проблематики учасниками передвиборчих перегонів. У перші роки незалежності України актуальним було звернення до проблеми міжконфесійних конфліктів. Релігійний чинник розглядався як один з ключових, який може вплинути на прихильність електорату до певної політичної сили.

У політичній активності духовенства, на наше переконання, зацікавленими передусім є політики. Церква здійснює безпосередній вплив на формування світогляду своїх вірних: на їхню

поведінку у повсякденному житті; політичну культуру; геополітичні орієнтації; відношення до власної культури та мови тощо. Кандидати беруть до уваги той факт, що релігія здатна формувати характер, напрям та інтенсивність політичних процесів. Вона спроможна об'єднувати віруючих задля досягнення певної мети, або ж роз'єднувати суспільство за конфесійною чи світоглядною ознакою.

Проводячи передвиборчу кампанію, спрямовану на створення привабливого іміджу, кандидати, з-поміж іншого, спрямовують зусилля на налагодження зв'язків з місцевими елітами та демонстрування їх електорату. До місцевих еліт можемо зарахувати духовенство. Партії та політики часто прагнуть отримати підтримку вищої церковної ієрархії, священників. Вони відштовхуються від переконання про те, що Церкви та релігійні організації володіють значними матеріальними та людськими ресурсами і тісно пов'язані з потенційними виборцями [9, с. 15].

Використання кандидатами релігійного чинника для впливу на громадськість здійснюється на трьох рівнях:

- на особистісному рівні людина отримує таку інформацію про кандидата (політичну партію), яка має задовольнити її бачення політика, що має певний набір рис. Для кожної окремої особи такі бажані риси є іншими і формуються в процесі її соціалізації (наприклад, рішучість та агресивність, або ж м'якість та схильність до компромісів тощо);

- на рівні громади: політик намагається відповідати збірному образу, який бажає бачити певна соціальна, територіальна чи релігійна громада. Він формується в процесі зростання та виховання під впливом зовнішніх чинників, таких як культура, релігія, політичні обставини життя;

- на рівні усього суспільства: будуючи передвиборчу кампанію, політик бере до уваги існування певних загальноприйнятних критеріїв, на які орієнтуються виборці (чесність, порядність, професіоналізм тощо) і які не залежать від віросповідання та інших чинників.

Використання політиками релігійного чинника у передвиборчій боротьбі несе низку загроз для суспільства. Серед них: падіння морального авторитету Церкви, зростання міжконфесійних суперечностей і суспільного неспокою. Велике значення має позиція, яку займає влада на загальнонаціональному та місцевому рівнях. В умовах законодавчо закріпленої та реалізованої рівності усіх Церков та релігійних організацій перед державою українські Церкви проявляють більшу лояльність одна до одної і на практиці демонструють відстороненість від політики і виборчого процесу.

Місцеві вибори 2010 р. продемонстрували використання партіями релігійного чинника через внесення духовенства різних рівнів до своїх списків. Переважна більшість духовенства, внесена у передвиборчі списки партій, представляла УПЦ МП та УПЦ КП. З боку останньої, це було спричинено лояльністю Президента В. Януковича до УПЦ МП та зростанням прихильності до цієї конфесії з боку місцевих адміністрацій. Священнослужителі УПЦ МП брали участь у виборах у регіональних списках Партії Регіонів, духовенство УПЦ КП – партій, що позиціонують себе як національні ("Батьківщина", ВО "Свобода"). Ми переконані, що такий крок церковної ієрархії викликаний відчуттям необхідності посилити позицію власної Церкви у регіонах через участь у виборних органах влади задля недопущення перерозподілу сфер релігійного впливу, що пов'язано із питаннями майнового характеру. Політичні мотиви присутності священників у передвиборчих списках політичних партій проявляються через те, що релігійні питання у програмах партій висвітлені поверхнево або не відображені узагалі.

Виборчий процес є явищем динамічним, яке піддається видозмінам залежно від умов, в яких відбувається. Ще динамічнішими і важко прогнозованими є інтенсивність та ефективність використання учасниками передвиборчих перегонів релігійного чинника та Церкви у виборчому процесі. На наше переконання, інструментальне використання учасниками передвиборчих перегонів Церкви та духовенства у виборчому процесі є ефективним настільки, наскільки самі Церкви піддаються такому маніпулюванню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічне релігієзнавство / [за наук. ред проф. А. Колодного]. – К.: Світ Знань, 2000. – 862 с.
2. Бондаренко В. Релігія і політика / Віктор Бондаренко // Людина і світ. – 1998. – №2. – С. 25–28.
3. Гаваньо І. До державно-церковних відносин в Україні / Іван Гаваньо // Богословія. – 1999. – Т. 63, Кн. 1–4. – С. 244–247.
4. Експертне опитування // Права людини в Україні: Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. – 1995. – Вип. 13. – С. 56–72.
5. Єленський В. Перспективи розвитку української системи церковно-державних відносин / Віктор Єленський // Релігійна свобода: гуманізм і демократизм законодавчих ініціатив в сфері свободи совісті (міжнародний і український контекст): науковий щорічник / [за заг. ред. А. Колодного і О. Сагана]. – К., 2000. – С. 85–88.
6. Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" (за станом на 1 грудня 1999 р.). – К.: Парламентське видавництво, 1999. – 20 с.
7. Климов В. Особливості української моделі державно-церковних відносин / В. Климов // Релігійна свобода: гуманізм і демократизм законодавчих ініціатив в сфері свободи совісті (міжнародний і український контекст): науковий щорічник / [за заг. ред. А. Колодного і О. Сагана]. – К., 2000. – С. 81–85.
8. Конституція України. Із змінами, внесеними згідно із законом №2222–IV від 08.12.2004 р. – К.: Велес, 2006. – 48 с.
9. Курас І. Ф. Релігія і політика в сучасній Україні: ("Кесарева-кесарю, а Боже-Богу") / І. Ф. Курас, М. Ф. Рибачук, М. І. Кирюшко, П. І. Феценко. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. – 272 с.
10. Шведа Ю. Р. Політичні партії: енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів: Астролябія, 2005. – 488 с.